

SAMENVATTING

Deze studie onderzoekt de zin van de empirische sociale wetenschap voor de interpretatie van het menselijk bestaan. Ik vraag naar de betekenis van de sociale wetenschap voor het begrip van het menselijk bestaan als grondslag van rationaliteit en vrijheid. De analyse van de wetenschapsleer, de ethiek en de cultuurfilosofie van Max Weber levert een bijdrage aan de beantwoording van deze vraag. De filosofische vraagstelling die deze studie leidt is niet vreemd aan de inspiratie van Webers denken. Die inspiratie is gelegen in de vraag naar het lot van de vrijheid van individuen onder voorwaarde van een gerationaliseerde wereld.

In deze studie wordt de aandacht in hoofdzaak gericht op de filosofische grondslagen van Webers wetenschapstheoretisch en ethisch denken. De centrale leidraad van mijn interpretatie is de oppositie van feitelijkheid en idealiteit, en van immanentie en transcendentie. Daardoor kan een aantal belangrijke motieven van Webers denken rond rationaliteit en vrijheid aan het licht gebracht worden welke samenhangen met de filosofische grondslagen ervan. Weber heeft gesteld, dat het probleem van rationaliteit en vrijheid in onze samenleving alleen intellectueel zuiver gethematiseerd kan worden op basis van een empirisch wetenschappelijke benadering van de realiteit. Een dergelijke analyse moet zich los maken van de vooroordelen van een speculatieve geschiedfilosofie. Het sociaal-wetenschappelijk denken van Weber pretendeert empirische geldigheid en heeft daarom in zijn visie een antimetafysische strekking. Toch blijft zijn denken gebonden aan zeer specifieke vooronderstellingen van filosofische aard welke hij ontleent aan de wetenschapslogica van zijn dagen. Het is een van de theses van deze studie dat Weber de filosofische grondslagen van zijn conceptie van sociale wetenschap verheldert door een beroep op te doen het neo-kantianisme van H. Rickert en de fenomenologie van E. Husserl.

Nu is de interpretatie van Weber tegen de achtergrond van het denken van Rickert een vast bestanddeel van de literatuur. De historische relatie van Weber tot het denken van Husserl is daarentegen nog nauwelijks onderzocht. Deze studie levert een bijdrage aan het historisch onderzoek door enkele theses te formuleren omtrent Webers receptie van de eerste druk van Husserls *Logische Untersuchungen*. Rickert en Husserl hebben het filosofisch kader geschapen waarin Webers denken zich voltrekt. De interpretatie van Rickert en Husserl wordt beperkt tot de fase van ontwikkeling van elk van beide denkers welke Weber heeft beïnvloed. Weber profiteert niet alleen van de inzichten van Rickert en Husserl, maar erft ook de problemen die beide filosofen hebben met de verhouding van geldigheid en feitelijkheid. Het onderscheid van apriori en aposteriori, van geldigheid en feitelijkheid, blijkt telkens tot een scheiding te worden, terwijl juist de innerlijke samenhang van beide de noodzakelijke vooronderstelling van het denken is.

Rickerts formalistische conceptie van geldigheid is de filosofische uitdrukking van zijn intuïtie omtrent de transcendentie van absolute waarden. Willen waarden aan het feitelijk denken en handelen richting kunnen geven, dan moeten ze zelf een boven-tijdelijke, absolute betekenis hebben (zie § 5, § 6). Toch moet de intuïtie van geldigheid steunen op een concrete,

feitelijk gegeven ervaring van behoren of geldigheid in de ethische of de theoretische sfeer. Want zonder die ervaring is Rickerts hele denken over het apriori zonder grondslag (zie § 8). Rickert moet dus zowel blijven vasthouden aan de transcendentie van de absolute waarden, als aan het feit dat ze reëel gegeven zijn in de historische ervaring. Als hij de transcendentie van de absolute waarden zou prijsgeven, zou hij immers het feitelijk menselijk bestaan een absolute, oneindige betekenis geven (zie § 6). Dat wijst hij terecht af. Als hij evenwel, vasthoudend aan hun transcendentie, hun immanentie zou ontkennen, zou zijn denken geen reële grondslag meer hebben. Deze problematiek heeft Rickert niet tot een oplossing weten te brengen.

Weber heeft Rickerts poging de geldigheid van de waardebetrekking te funderen in absolute waarden niet overgenomen. Daardoor is Webers denken opnieuw voor het probleem gesteld om de objectiviteit van de waardebetrekking te funderen. Want slechts als de waardebetrekking onderscheiden kan worden van waarderende stellingname, kan zij haar theoretisch karakter behouden. Weber heeft, om waardebetrekking en waarderende stellingname uit elkaar te houden, het logische aspect van de waardebetrekking op de voorgrond gesteld. De *Logische Untersuchungen* van Husserl hebben Weber geholpen om het apriori in logische zin te denken en zich los te maken van het ethische kader waarbinnen Rickert waarden fundeert.

Ook in de *Logische Untersuchungen* van Husserl is de verhouding van apriori en aposteriori een onopgelost probleem. Bij Husserl is de evidentie van de apriorische waarneming gefundeerd in zintuiglijk gegeven voorbeelden, welke apriorisch geïd kunnen worden (§ 11). De geldigheid van wezensinzichten voor de empirische werkelijkheid blijft evenwel problematisch (§ 10, § 12). Husserls verdediging van de specifieke aard van de wezensinzichten en zijn voorwerpelijke opvatting van wezensschouw verleiden hem tot de stelling dat 'wezens' een apart soort voorwerpen naast en onafhankelijk van zintuiglijk waarneembare voorwerpen zijn. Dit geldt ook voor waarden als objecten van logisch denken. Doordat Husserl het apriori als een aparte sfeer van voorwerpen beschouwt kan hij het verband van feitelijkheid en geldigheid niet meer denken. Toch is dat noodzakelijk, omdat wezensinzichten slechts aan de hand van concrete, zintuiglijk gegeven voorbeelden verworven kunnen worden.

Weber ontleent de strikt logische interpretatie van de scheiding van feitelijke constatering en waarderende stellingname aan Husserl. Ook Husserls strikte scheiding van empirisch en apriorisch denken en analoog daaraan van empirische en apriorische disciplines is bij Weber terug te vinden. Weber erft daarmee Husserls op het mathematisch denken geïnspireerde interpretatie van het apriori.

De interpretatie van Webers denken heeft als doel een immanente uiteenzetting te geven van de structuur van zijn wetenschapsleer en ethiek aan de hand van de oppositie van feitelijkheid en geldigheid, van subjectiviteit en evidentie. Mijn stelling is dat Webers wetenschapsleer en ethiek begrepen kunnen worden als een poging de filosofische explicatie van het apriori die Rickert en Husserl elk op eigen wijze voltrekken, vruchtbaar te maken voor het inzicht in de structuur en de werkwijze van de sociale wetenschappen en voor het inzicht in

de apriorische grondslag van het handelen. Een immanente interpretatie van Webers denken kan aantonen dat de intentie van zijn sociale wetenschap, ethiek en cultuurfilosofie uitstijgt boven het filosofische raamwerk waarin hij zijn gedachten tot uitdrukking brengt. De fenomenen die Weber aan het licht brengt laten zich niet bevredigend expliciteren met het filosofische raamwerk dat tot zijn beschikking staat.

Hoofdstuk IV is een interpretatie van de apriorische grondslag van Webers conceptie van sociale wetenschappen. Weber ontleent de logische betekenis van het begrip 'evidentie' aan Husserl. De waardeanalyse die de filosofische grondslag van het empirisch wetenschappelijk onderzoek vormt, veronderstelt inzicht in de veelheid en onderscheiden identiteit van 'waarden'. Deze waarden leiden het sociaal-wetenschappelijk denken doordat ze op tijdgebonden wijze weerspiegeld worden in de ziel van de beoefenaren van wetenschap. In Webers denken over de grondslag van wetenschap in waarden ligt een Platonistische tendens besloten. Evidentie is ook de grondslag van het causale verstaan. Het ideaaltipe is een idealisering van de sociale werkelijkheid die een hermeneutische analogie vormt van de mathematische idealisering van de realiteit in de natuurwetenschappen.

Weber erft de problematiek rond geldigheid en feitelijkheid van het denken van Rickert en Husserl. De grondslag van het verstaan van de empirische sociale wetenschap blijkt empirisch niet gevonden te kunnen worden, terwijl een logische conceptie van verstaan geen recht doet aan het historisch en empirisch karakter van de sociale wetenschap. Dat de verhouding van verstaan en verklaren in de methodologie een ontologische achtergrond heeft in de scheiding van zinlogica en causaal bepaalde feitelijkheid is uitdrukking van dezelfde problematiek (§ 17, § 18, § 19). Daardoor heeft Webers wetenschapslogica onvoldoende begrip voor de historisch maatschappelijke realisering van zin welke het centrale thema van zijn sociale wetenschap vormt. De realisering van ideeën in het historisch proces overstijgt het dualisme van feiten en logische structuren.

In hoofdstuk V wordt Webers leer over de apriorische grondslag van het handelen geanalyseerd. De scheiding van feitelijkheid en geldigheid komt in de ethiek naar voren als een scheiding tussen waarden als logische mogelijkheden en als causale factoren (§ 22, § 23). Enerzijds worden ze door Weber als theoretische denkconstructies voorgesteld, anderzijds is het blijken de historische ervaring hun eigen aard invloed te hebben op de wil (§ 24). Webers mythische taal over de strijd der goden toont zijn poging de reële historische betekenis van waarden te vatten zonder ze van hun idealiteit te ontdoen. Maar de begripsmatige scheiding van feitelijkheid en geldigheid is daarmee niet overwonnen. Ondanks dat zijn er plaatsen in Webers werk waar de intuïtie van de samenhang van geldigheid en feitelijkheid filosofisch naar voren komt. Webers these omtrent de ervaring van het antagonisme tussen waarden vooronderstelt hun geldigheid voor het denken en handelen. De ervaring van antagonisme verwijst naar een vereiste eenheid van waarden die vanwege de menselijke eindigheid niet te realiseren is. De vooronderstelling van deze ervaring van tegenstelling is de eenheid die ten grondslag aan ons eigen bestaan ligt.

Hoofdstuk VI vat mijn kritiek op Weber samen en werkt die

nader uit aan de hand van zijn conceptie van rationaliteit en vrijheid. Weber is in de reflexie op de empirische sociale wetenschap (zie § 26) en op de ethische vraagstukken die de hedendaagse samenleving oproept (zie § 27), gebonden gebleven aan een objectiverende wijze van beschouwen welke de realiteit opvat als een geval binnen een speelruimte van logische mogelijkheden. Daardoor is de niet-voorwerpelijke grondslag van de rationaliteit in de theoretische en praktische sfeer uit het zicht verdwenen. Hij heeft de feitelijkheid van het historisch proces enerzijds als noodlot ('*Schicksal*') ervaren en haar anderzijds begrepen als realisering van de rationaliteit. Zijn persoonlijke ambivalentie ten aanzien van de zin van het Westerse proces van rationalisering is daar de existentiële uitdrukking van (zie § 28). Webers ambivalentie duidt er op dat rationaliteit niet met mathematisch en empirisch wetenschappelijk denken geïdentificeerd mag worden.

Deze aporieën roepen de vraag op naar de oorsprong van het probleem waar Rickert, Husserl en Weber mee geworsteld hebben. Ik zoek die oorsprong in de botsing van de ervaring van het belichaamde, historische karakter van het menselijk bestaan met de ervaring van de geldigheid die in de strekking van het menselijk denken en handelen besloten ligt. Die botsing leidt tot een beschouwingswijze waarin de scheiding van feitelijkheid en geldigheid en daarmee de mathematisering van het wereldbeeld centraal staat. De objectivatie van het menselijk bestaan in vele vormen van feitelijkheid ontkracht evenwel niet de ervaring dat het menselijk bestaan als feitelijk bestaan op geldigheid betrokken is. Webers denken verwijst naar een niet-voorwerpelijke dimensie van geldigheid die de grondslag van rationaliteit en vrijheid uitmaakt.

Hoofdstuk VII zet de filosofische vooronderstelling uiteen die in mijn interpretatie van en kritiek op Webers denken besloten ligt. Het perspectief dat het resultaat en de horizon van mijn confrontatie met Weber is, stelt de samenhang van apriori en aposteriori in de theoretische en de praktische verhouding tot de realiteit centraal. Deze samenhang noem ik 'de transcendentie van het menselijk zijn'. De transcendentie van het menselijk zijn is de grondslag van de rationaliteit van de empirische wetenschap. Zij is ook de grondslag van de praktische rationaliteit. Het feit dat we in ons denken en handelen op geldigheid betrokken zijn, wijst op het niet-voorwerpelijke karakter van de grondslag van het menselijk bestaan. De constitutie van het concrete, individuele subject is mogelijk krachtens de betrokkenheid van het denken en handelen op geldigheid. Tenslotte situeer ik mijn benadering van Weber tussen enkele andere filosofische interpretaties van zijn werk en vat ik mijn interpretatie van en kritiek op Weber samen.